

Олександр ДЕМ'ЯНЮК,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології
Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО)

Особливості організації освітнього процесу в закладах середньої освіти Королівства Норвегія

Розглядаються особливості реформування середньої освіти в Королівстві Норвегія в 1990–2000 роках, а також теперішній поділ ланок середньої освіти: початкова школа (1–7 класи, вік 6–13 років), середня школа (8–10 класи, вік 13–16 років) та старша школа (11–13 класи, вік 16–19 років). Виокремлюються засади та завдання норвезької школи: гармонійний розвиток особистості, вміння працювати в команді, аналізувати та критично мислити, вирішувати складні завдання. З'ясовуються загальні тенденції організації освітнього процесу в закладах середньої освіти королівства: плата за навчання, форми власності закладів освіти різних ланок, оцінювання знань, шкільні предмети, наявність форм контролю, практичний аспект навчання.

Ключові слова: Королівство Норвегія, система освіти, освіта за кордоном, середня освіта, реформа освіти.
Oleksandr Demianiuk. Features of Organizing the Educational Process in Secondary Education Institutions of the Kingdom of Norway.

The article examines the peculiarities of reforming secondary education in the Kingdom of Norway during the 1990s and 2000s, as well as the current division of levels in secondary education: primary secondary school (grades 1–7, ages 6–13), lower secondary school (grades 8–10, ages 13–16), and upper secondary school (grades 11–13, ages 16–19). The following principles and objectives of the Norwegian school system are highlighted: the harmonious development of the individual, teamwork skills, the ability to analyze and think critically, and problem-solving skills. General trends in organizing the educational process in secondary education institutions of the Kingdom of Norway are clarified, including tuition fees, ownership forms of educational institutions across different levels, assessment of knowledge, school subjects, the presence of control forms, and the practical aspects of learning.

Keywords: Kingdom of Norway, education system, education abroad, secondary education, education reform.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Україна продовжує реформування національної шкільної освіти. Сьогодні, на жаль, ці процеси обтяжені трирічною повномасштабною російсько-українською війною. Це, у свою чергу, відобразилося на ефективності реформаторських моделей, формуванні освітнього простору, аналізі та впровадженні засад Нової української школи. Через війну за межами держави перебуває близько восьми мільйонів українців, а це й учні середньої освітньої ланки та вчителі середньої школи. Всі ці виклики не відмінили прагнення освітянських чиновників і частини українського суспільства реформувати вітчизняну середню освіту.

До певної міри парадоксально, але в пригоді тут можуть стати українські біженці, які змушені були залишити нашу державу й перебралися в європейські країни та США. Мова, насамперед, йде про сім'ї з дітьми шкільного віку, які почали відвідувати місцеві школи. Їхні матері охоче діляться своїми враженнями про тамтешні умови навчання, порівнюють їх із нашим освітнім процесом. Адже діти вивчають місцеву та англійську мови за відмінними від українських методиками, ходять в місцеві дошкільні та шкільні

заклади, адаптуються до місцевих умов навчання й побуту.

Серед країн, де опинилася численна українська біженська спільнота, – скандинавські держави. Усі ці країни, пройшовши спільний історичний шлях, вийшовши з однієї освітньої моделі, впродовж XX–XXI століть розбудували власну національну освітню систему, включаючи середню освіту. Досвід скандинавських країн у цьому напрямку є цінним, адже пройшов апробацію часом [2, с. 19].

Серед цих держав – Королівство Норвегія, країна, де середня освіта, після низки реформ 90-х років XX століття, почала розбудовуватися на принципах рівного доступу до освіти, гармонійного розвитку особистості, відповідальності та взаємоповаги всіх учасників освітнього процесу. Водночас у системі середньої освіти Норвегії важливими є національні особливості населення. Середня школа цієї скандинавської країни готує до життя, а не до науки – останнім займається старша школа. Отож, знайомство з досвідом функціонування системи середньої освіти в Королівстві Норвегія щонайменше збагатить нас інформацією, спонукатиме до порівняння та оцінювання переваг.

Аналіз досліджень із цієї проблеми.

Дослідження, яке б відповіло на всі питання щодо історичного шляху, реформування, функціонування, розвитку середньої освіти в Королівстві Норвегія, дотепер в Україні немає. Тому збір інформації для цієї статті покликаний хоч би частково заповнити цю дослідницьку нішу. Водночас окремі аспекти проблематики містяться в працях, що висвітлюють загальні напрямки освітнього процесу в скандинавських країнах. З-поміж таких праць – роботи О. Дем'янюка, В. Максимовича, А. Степанової-Камиш, С. Федоренко. Джерелом знань про освіту Королівства Норвегія можуть бути й дописи українських матерів і дітей, які стали біженцями через російсько-українську війну.

Формулювання мети та завдань статті.

З огляду на стан дослідження та поінформованості українського суспільства про систему освіти Королівства Норвегія, зосередимося на особливостях організації та забезпечення освітнього процесу в закладах середньої освіти (початкова, середня, старша школи) цієї скандинавської країни, а саме: поділу на освітні ланки, специфіку освітнього процесу, залучення до співпраці батьків тощо.

Виклад основного матеріалу. Сучасна структура системи освіти Королівства Норвегія сформувалася в 90-х роках XX століття. Зміни, які тоді відбулися в норвезькому суспільстві, визначили потребу в освітніх перетвореннях, аби відреагувати на зміни умов життя місцевого населення та пріоритетів дозвілля молоді. Ці нововведення опиралися на національний досвід повоєнного розвитку країни та прогресивні приклади реформування освіти в державах Західної Європи.

Вагоме місце посіла шкільна реформа 1994 року («Реформа-94»). Норвезьке суспільство та педагогічна спільнота таким чином відреагували на підвищення соціального і технологічного розвитку національної спільноти, а відтак потреби у високоосвічених фахівцях. При цьому освітяни перебирали на себе провідну роль у вихованні дітей шкільного віку.

Попередньо старша школа передбачала три напрямки навчання: «загальний» (мова, історія, географія і т. д.), «комерційний» (бухгалтерський облік, управління процесами тощо) та «професійний» (електроніка, столярство, зварювання і под.). Після запровадження реформи молодь отримала більше можливостей щодо працевлаштування, опанувавши вміння орієнтуватися в конкурентоспроможності на ринку праці. З осені 1994-го молодь віком від 16 до 19 літ отримала право на три роки загальної професійної освіти [11]. Таке рішення стало важливим для майбутнього вибору професії, набуття теоретичних знань і професійних навичок, вмінню їх поєднувати.

Загалом освітня реформа реалізовувалася поетапно. Основна частина навчального плану для початкової,

молодшої, старшої середньої освіти та освіти для дорослих упроваджувалася впродовж чотирьох років, враховуючи результати експерименту, зауваження та побажання експертів і освітян. За цей період було чітко розділено функції та повноваження між національною, регіональною і місцевою владами, налагоджено комунікацію між урядом королівства, профільним міністерством, органами управління освітою, дирекцією закладів освіти.

Задля виконання плану освітніх реформ внесли необхідні ремарки до національного законодавства, реорганізували систему навчання та підготовки педагогів. Відповідно до загальноосвітньої реформи були запроваджені зміни до системи підвищення кваліфікації вчителів, переглянуто освітні програми навчання для дорослих. Завдяки налагодженню тісного співробітництва між різними інститутами вищої освіти засновано національну «Робочу мережу Норвегії», яка сприяє обміну педагогічним досвідом та впровадженню новітніх інформаційних технологій в освітній процес [11].

Реформа продовжувалася й у наступні роки. Щорічно здійснювався моніторинг, проводився аналіз, приймалися рішення для ефективнішого впровадження освітніх інновацій. Так, з 1997/1998 навчального року в Королівстві Норвегія запроваджено обов'язкове навчання з шестирічного віку, відповідно продовживши на один рік загальний термін навчання у початковій та молодшій середній школі. Відтоді обов'язкове навчання в норвезьких школах зросло до десяти років. Загалом загальна частина навчального плану для початкової, молодшої середньої освіти, старшої середньої освіти та освіти для дорослих почала поступово змінюватись ще з 1993 року й лише через 4 роки з урахуванням експериментальних результатів та зауважень план було затверджено [11].

Ще в процесі реформування норвезької школи сформувалися її головні завдання – не дати на зазубрювання набір фактів і цифр, а навчити дитину вчитися, аналізувати та мислити критично [8]. Тут навчають працювати в команді, вирішуючи складні завдання й аналізуючи свої помилки та помилки інших дітей. А загалом систему освіти в Королівстві Норвегія побудовано на принципах рівного доступу до освіти, гармонійного розвитку особистості, відповідальності та взаємоповаги учасників навчального процесу [9]. А ще – всі діти повинні ознайомитися із загальними основами культури, знань і базовими цінностями [11].

Питаннями освіти в Норвегії займається міністерство освіти і науки. Однак це не поширюється на підручники – їх, затверджених профільним міністерством та обов'язкових до використання в певному класі, у королівстві немає. Тут не просто кожна школа, але й кожен учитель має автономію та можливість обирати навчальні матеріали, бо вважається, що ніхто краще за педагогів не може знати, що саме

потрібно їхнім учням для засвоєння програми [8]. Тематичне планування в розрізі окремого предмету в Норвегії існує, а от календарного планування немає, адже вчитель має автономію в послідовності викладання свого шкільного курсу. Тематичне планування, яке містить лише окремі теми й активності, здійснюється на початку навчального року та презентується на загальних батьківських зборах.

Витрати держави на освіту складають понад 6 % внутрішнього валового продукту країни. Усі діти, які залишаються в країні більше трьох місяців, мають право і зобов'язані відвідувати школу. Середня освіта в Королівстві Норвегія безкоштовна в державних школах. Оплачувати, можливо, доведеться лише витрати на необхідне обладнання [3]. Однак у приватних – переважно платна. Муніципалітети та інші місцеві органи влади відповідають тут за державні старші середні школи.

Законом про освіту передбачено, що школа та батьки несуть спільну відповідальність за навчання в середній загальноосвітній школі. Школа зобов'язана співпрацювати з батьками. Співпраця відбувається як на національному рівні, так і в окремій школі. Для цього норвезька влада створила національний батьківський комітет для середньої загальноосвітньої школи та старшої школи (FUG). FUG надає поради та рекомендації як батькам, так і школі. FUG також консультує органи влади з питань співпраці між домом і школою [4, с. 9].

Сучасна шкільна освіта Королівства Норвегія триває тринадцять років (десять – обов'язкове навчання) та складається з трьох послідовних і взаємопов'язаних ланок: початкова школа (barneskole (primary school & upper primary), 1–7 класи, 6–13 років), середня школа (ungdomsskole (lower secondary), 8–10 класи, 13–16 років) та старша школа (videregående skole (upper secondary), 11–13 класи, 16–19 років). Перша освітня ланка поділяється на початкову та старшу початкову школу [10]. Два перших рівні, які часто називають grunnskole («початкова школа»), є обов'язковими для всіх дітей від 6 до 16 років.

Навчальний рік триває з середини серпня до середини червня. Безпосередню дату початку навчання визначає комуна, якій належить заклад освіти. У кожному з них створено шкільний календар канікул та вихідних днів на рік «Skoleruta» [4, с. 4]. Навчання в цій скандинавській країні розпочинається о 8–9 ранку і триває до 14.00–14.30, залежно від віку учнів. Відвідування школи є обов'язковим, і відповідальність за це покладається на батьків і саму дитину.

У норвезьких школах існують правила порядку та поведінки, яких учні повинні дотримуватися. Окрім того, у кожному класі можуть бути власні правила доброзичливості, які учні та вчитель склали разом, а отже, погодилися виконувати. Педагогу в Норвегії

створено максимальні умови для організації навчання. Вчитель не носить із дому ні паперу, ні олівців – усе завжди є в спеціальних приміщеннях чи учительських, від кольорового паперу та циркулів до професійних МФО [8].

Середній освіті в Норвегії передують дошкільна освіта, яка виконує важливу соціальну, підготовчу та освітню функції. В садках сприяють гармонійному інтелектуальному, духовному та фізичному розвитку дитини. Тут прийнято дуже рано віддавати малечу до дитсадка. Починати відвідувати його дитина може у віці одного року.

Питання фінансування дошкільних закладів вирішуються місцевими громадами – комунами. Фінансову підтримку можуть отримувати як громадські, так і приватні дитячі дошкільні заклади. Вартість перебування дитини в садку визначається розмірами прибутку родини [9]. Групи невеликі, як правило, 10–12 дітей, з якими працюють одночасно й позмінно чотири вихователі. Дитячий садок відіграє важливу роль у мовному, соціальному та фізичному розвитку. Тут організовується первинний освітній процес, ігри та різні соціокультурні заходи. Крім того, дитячий садок сприяє розвитку інклюзивної спільноти і запобігає цькуванню та іншим шкідливим формам поведінки [7, с. 3]. В садках діти з особливими потребами мають право на спеціальну освітню підтримку та наставництво.

У початковій школі (1–7 класи) учні першого класу значну частину навчання присвячують вивченню алфавіту, арифметичним діям, засвоєнню базових знань з англійської мови, навчальним іграм. Упродовж перших чотирьох класів навчання практично не відрізняється від дошкільного – переважають ігрові форми навчання. У наступних класах діти опановують навчальний матеріал із: математики, англійської та норвезької мов, основ науки та релігії, естетики, музики, фізичної культури. У п'ятому класі додаються мистецтво, технології, біологія, їжа і здоров'я, суспільні науки [6].

Прийшовши в перший клас, учні отримують всі необхідні книги, альбоми, олівці, ручки і різні витратні матеріали для навчання безкоштовно, бо все це оплачується комунами. У початкових класах замість шкільної форми видаються спеціальні дощовики з рукавичками, оскільки певна частина навчання проводиться на вулиці, незалежно від погоди [5].

У Норвегії в початковій школі оцінки не виставляються. Вчитель, звичайно, може поставити на свій розсуд відмітку в зошиті, але вона більше виконує мотиваційну роль [5]. Домашніх завдань також практично немає. Максимум – прочитати та перекласти один текст раз на тиждень або вирішити якусь одну на тиждень задачу [1]. Більшість знань на цьому етапі навчання діти отримують граючись, легко, наскрізними

методами. Їх не перенавантажують окремими предметами, які дитина не може пов'язати між собою. Щодо конкретних знань учня – вчитель може написати коментар для батьків. Ще однією особливістю є тести, які пишуть учні початкової школи та знайомляться з ними батьки. Це елемент своєрідної діагностики знань для визначення їх рівня, залучення батьків до ознайомлення з процесом навчання їхньої дитини.

Про рівень успішності своєї дитини батьки, здебільшого, дізнаються один раз на рік – на спеціальних батьківських зборах. Персональні досягнення учня вчитель проговорює з ним і батьками. Це відбувається за певним розкладом або запитом від батьків. Зазвичай, принаймні раз на місяць педагог має таку індивідуальну розмову [8]. Якщо батьки погоджуються з тим, що дитина справді не справляється зі шкільною програмою, скликається спеціальна комісія, яка складається з фахівців різних галузей. Вони протягом декількох днів стежать за дитиною, шукаючи безпосередню причину неуспішності [5]. Батьків іноді можуть викликати до школи й через іншу причину – коли стан чи поведінка дитини викликає в педагога занепокоєння. Наприклад, є ознаки того, що дитина заподіює собі шкоду або швидко й занадто схудла, демонструє агресивну поведінку та ініціює серйозні конфлікти [8]. Тут спрацьовує превентивне завдання педагогів – звернути увагу на те, що відбувається, запобігати і запропонувати кваліфіковану допомогу.

Батьки в школі беруть участь у виборі батьківської робочої комісії (FAU) [4, с. 9]. FAU співпрацює зі школою та дає поради директорів. У більшості шкіл обирається контактна особа класу серед батьків – на один навчальний рік, співпрацює з учителями класу. Контактна особа класу – це той, хто вирішує проблеми зі школою від імені всіх батьків у класі [4, с. 10].

Оскільки відвідування школи в Королівстві Норвегія є обов'язковим, то в разі потреби учневі вихідних поза канікулами та вихідними днями, які передбачені шкільним календарем, батьки повинні подати заяву на це заздалегідь [4, с. 5]. В ній обов'язково має бути зазначено, чому школяреві важливо надати додаткові вихідні. Муніципалітет, якщо вважатиме причину виправданою, може надати їх до двох тижнів.

У Норвегії учням початкової школи пропонують позакласні програми (SFO) як до, так і після уроків, що передбачають проведення ігрових та культурно-розважальних заходів. Більшість муніципалітетів пропонують SFO для всіх дітей у 1–4-х і для дітей з особливими потребами у 1–7-х класах [7, с. 4]. Такі програми включають ігри, навчання та проведення різних соціокультурних заходів відповідно до віку та функціонального рівня дітей. Участь у позакласних програмах не є обов'язковою. Вони працюють швидше для розвитку комунікативних якостей дитини.

У середній школі (8–10 класи) учні вивчають одну із європейських мов (німецька, французька, іспанська), а також мають додаткові заняття з англійської та норвезької. Окрім того, вони обирають два додаткових предмети з практичною складовою з визначеного переліку навчальних дисциплін. Саме з восьмого класу в Норвегії розпочинається профорієнтація. На цьому рівні школярі отримують оцінки, які пізніше впливатимуть на їхню можливість навчатися в старшій школі. Шкала оцінювання від 1 до 6, де 6 – найвищий бал. Викладання предметів у середній школі відбувається здебільшого «парами», що, на думку норвезьких освітян, сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

На цьому етапі навчання має прикладне й технологічне спрямування. Навчальні програми середньої школи значною мірою скеровані на отримання таких знань, які можуть бути використані на практиці. До того ж, у середній школі дитину вчать працювати в команді, бо, за оцінками фахівців, тільки командоорієнтованих працівників / лідерів / бізнесменів / науковців потребує сучасний світ [1]. У разі потреби педагог може порекомендувати додаткову літературу, спеціалізовані сайти, вправи або проект, який підведе дитину до кращого розуміння й засвоєння теми.

Старша школа (11–13 класи) має два типи. Відповідно до чинного законодавства, навчання в старшій школі Норвегії не обов'язкове. Учні можуть вибрати різні програми академічної (studieforberedende utdanningsprogram) або професійної освіти (yrkesfaglige utdanningsprogram) [7, с. 5]. На першому році навчання в старшій школі більшість предметів є обов'язковими (30 годин на тиждень академічних дисциплін), на другому році кількість обов'язкових предметів (18 годин академічних дисциплін) і предметів за вибором вирівнюється, на третьому – переважають предмети за вибором [9], які за профілем необхідні для майбутнього вступу до закладу вищої освіти. Дисципліни за вибором необхідні для того, щоб учні мали можливість розвивати ті навички, які їм потрібні в подальшому.

Існує п'ять різних академічних освітніх програм на вибір (мистецтво, дизайн та архітектура; спорт і фізичне виховання; музика, танці та акторське мистецтво; засоби масової інформації та комунікації). На академічному відділенні протягом трьох років готуються до вступу в заклад вищої освіти, зі збільшенням кількості предметів на вибір учня.

На цьому етапі навчання в норвезьких школах діти отримують оцінки, пишуть контрольні роботи, складають іспити (вибірково). Того, хто буде складати іспити, вирішують не школа і не батьки, а спеціальний екзаменаційний секретаріат, який за два дні до проведення тестування повідомляє прізвища учнів, не маючи ні найменшого уявлення про рівень їх успішності [5].

Підлітки у віці від 16 до 19 років можуть дістати повну середню освіту, необхідну для приходу в комерційне училище, вищу школу (коледж) або університет. Водночас завершена професійна підготовка не забезпечує права на вступ до коледжу чи університету, однак надає компетентності в певній професії. У сільських місцевостях країни функціонує близько 80 вищих народних шкіл, де викладають загальноосвітні предмети [11]. Значна частина таких закладів середньої освіти фінансується коштом релігійних общин, приватних осіб чи органів місцевої влади.

Загалом існує вісім освітніх програм: будівництво; електротехніка та комп'ютерні технології; перукарська справа, флористика, дизайн інтер'єру та роздрібною торгівлі; охорона здоров'я, розвиток дітей та молоді; ремесла, дизайн та розробка продуктів; інформаційні технології та виробництво медіапродукції; сільське господарство, рибне господарство та лісове господарство; ресторанна справа і харчова промисловість; продажі, обслуговування та туризм; технологічне та промислове виробництво [2, с. 23]. Цей рівень освіти в Королівстві Норвегія забезпечують переважно державні заклади освіти, оскільки до приватних ставляться певні вимоги, з-поміж яких – забезпечення релігійної та педагогічної альтернативи. Приватних закладів освіти є трохи менше 5 %.

На професійному відділенні учні впродовж двох років опановують певну професію. Завершивши їх, проходять практичну підготовку на підприємстві чи в державній установі впродовж двох років.

Екзамени в норвезьких школах проводяться вибірково. Після першого року навчання у старшій школі іспити складає 10 % учнів, після другого – 25 %, при закінченні ж – 50 % [10]. Список предметів для іспитів завжди сталий: інформатика, економіка, усна та письмова математика, англійська мова. Зазвичай з цього списку обирають два предмети. Для випускних екзаменів при закінченні старшої школи додають ще дві дисципліни – норвезьку мову та предмет за вибором.

Для Королівства Норвегія притаманний такий феномен як народні школи – Folkehogskole (Folk high school), що означає «вища народна школа» [11]. Тут молоді норвежці мають можливість провести один рік після закінчення середньої школи. Кожна із них має свою спеціалізацію: спорт, туризм, іноземні мови, музика, сценічне мистецтво та акторство, журналістика, педагогіка тощо. Ці школи працюють швидше для розширення кругозору, ніж для отримання професії, адже диплом народної школи не вважається свідоцтвом про отримання спеціальності. Однак, з іншого боку, він додає додаткові бали під час вступу до закладу вищої освіти.

До послуг здобувачів вищої освіти – понад 1000 різних видів навчання в сорока одному закладі вищої освіти Норвегії. Після закінчення старшої школи 4/5 випускників вступають до університетів, а 1/5 – в коледжі [11]. У державній власності сьогодні – вісім університетів, дванадцять коледжів і п'ятнадцять наукових коледжів, освіта в яких безкоштовна. Крім того, існують приватні заклади вищої освіти.

Висновки. Таким чином, освітні реформи 90-х років XX століття в Королівстві Норвегія заклали цінності сучасної освітньої моделі держави: навчити дитину вчитися, аналізувати та мислити критично. Середню освіту Норвегії побудовано на принципах рівного доступу до неї, гармонійного розвитку особистості, відповідальності та взаємоповаги учасників освітнього процесу. Теперішня середня школа королівства має три ланки: початкова школа (1–7 класи), середня (8–10-ті), старша (11–13 класи), які дозволяють гармонійно розвивати дитину, навчати основ базових предметів та вміння використовувати здобуті знання в повсякденному житті, сприяти обранню майбутньої спеціальності (професії).

Аналіз системи середньої освіти Королівства Норвегія дозволяє визначити позитивні та ефективні приклади задля застосування їх в освітньому процесі сучасної української школи.

Використані джерела

1. Горбачова І. В школах Норвегії немає дошок пошани й інформатики, а система освіти – на 1 місці у світі. Чому нам до них далеко. URL: <https://mc.today/uk/blogs/v-shkolah-norvegiyi-nemaye-doshhok-poshani-j-informatiki-a-sistema-osviti-na-1-mistsi-u-sviti-chomu-nam-do-nih-daleko>
2. Дем'янюк О. Освітні моделі скандинавських королівств: особливості, досвід, національні пріоритети. *Орієнтири національної освіти в умовах сьогодення* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. Вип. 1. 2024. С. 18–27.
3. Максимович В. Школа в Норвегії: як побудована освітня система. URL: <https://www.gromada.no/children-and-education/shkola-v-norvehii-iak-pobudovana-osvitnia-systema/>
4. Середня загальноосвітня школа в Норвегії. Київ : Національний центр мультикультурної освіти, 2023. 24 с.
5. Середня освіта в Норвегії: школи та коледжі. URL: https://clout.com.ua/serednya-osvita-v-norvegiyi-shkoly-ta-koledzhi.html#google_vignett
6. Сиваківський Я. Перші у світі без «дошок пошани»: чому норвезькі школи вважаються найкращими. URL: https://24tv.ua/education/yak-diti-vchatsya-norvegiyi-korisniy-dosvid_n2308894
7. Система освіти у Норвегії від раннього дитинства до юнацтва : інформація для новоприбулих батьків та опікунів. UU, 2023. 8 с.
8. Степанова-Камиш А. «І те, і те – фрукт. Але то яблуко, а то – груша»: про різницю навчання в школах Норвегії та України. URL: <https://nus.org.ua/articles/i-te-i-te-frukt-ale-to-yabluko-a-to-grusha-pro-riznytsyu-navchannya-v-shkolah-norvegiyi-ta-ukrayiny/>
9. Федорченко К. Освіта в Норвегії. URL: <http://fedorchenko.ho.ua/no/1.html>
10. Шкільна освіта у Норвегії. URL: <https://buki.com.ua/news/shkilna-osvita-u-norvehiyi/>
11. Шкільна освіта у Норвегії: розвиток та структура. URL: https://osvita-pl.at.ua/load/osvita_za_kordonom/norvegija/shkilna_osvita_u_norvegiyi_rozvitok_ta_struktura/36-1-0-41